

NONMODERN TECHNOLÓGIÁK*

ALAPVETÉSEK A MESTERSÉGESSÉG TERMÉSZETIESÍTÉSÉRŐL

HORVÁTH MÁRK – LOVÁSZ ÁDÁM

Félreértés, hogy a technológiát a modernnek találták volna fel. A technológia előtörténete messzebbre nyúlik vissza, mint azt a modernnek valaha is feltételezték. Sőt, az embernél is régebbi képződményként értelmezhető, hiszen a természet számos technológiai jelenséget ismer. Ralph Cudworth már a 17. században értekezett a természet mesterségességéről. A forma- és világgalkotás nem az ember kizárólagos privilégiuma. A „technológiafilozófia” feltalálója, az ifjúhegeliánus Ernst Kapp, ezt világosan látta: 1877-ben írt fő művében (*Grundlinien einer Philosophie der Technik*) a technikát a szervek olyan meghosszabbodásaként értelmezte, amely idővel önszerveződő rendszerré, hegeli szófordulattal élve „objektivált szellemmé” válik. Áttechnicizált jelenünkben válik retrospektív módon érthetővé ez a belátás, amely egy mondatban foglalható össze: *nincsen technológiamentes vagy technológia előtti állapot, ahová vissza lehetne térni.* Már mindig eleve a technológia alkalmazói vagyunk, sőt annak alkalmazványai.

A technológia újratermészetesítése

Célunk a következő: a technológia fogalmának nem mechanisztikus, organicista jellegű naturalizálása. Másként fogalmazva, egy nonmodern technológiafilozófia megalkotása, a technológiafilozófia radikális kiterjesztése révén. Elérkezett az idő a modernitás és a technika viszonyának átértékelésére, sőt egymástól való elkülönítésére. Tézisünk egyszerű, de provokatív: tévedés a modernitás specifikumaként értelmezni a technológiát. A régészet rendkívüli komplexitású társadalmak sokaságát tárja föl még napjainkban is, amelyek pusztá létükkel megkérdőjelezik a történelmi haladás érvényét. Mint Lewis Mumford rámutatott, az ókori birodalmak embereket és erőforrásokat hatalmas mennyiségben mozgósító „megagépeket” alkottak meg, természetesen vallási célzatú vállalkozások (piramisépítés) keretén belül. Az etológia azonban azt is világossá teszi, hogy a technológia távolról sem emberi privilégium. Komplex kulturális mintázatok találhatók mindenütt az állatvilágban, sőt fejlett munkamegosztással működő, hierarchikus kasztrendszerekbe szerveződve élnek több száz millió éve az államalkotó rovarok – ez a tény önmagában is súlyos politika- és társadalomelméleti következtetésekre adhatna okot, amennyiben végre a jelentőségéhez mértén foglalkoznánk vele. A hangyák előbb találták fel a mezőgazdaságot, mint az emberiség. Valójában az összetett organizmusok kifejlődése óta „velünk” van a technológia.

* A szöveg annak a kéziratnak a tartalmi összefoglalója és bevezetésének verziója, amelyet a szerzőpáros a Batthyány Lajos Alapítvány Nonmodern Munkacsoportjának ösztöndíjasaként készít. Az írást eredeti szerkezetének megőrzése érdekében lapunk tördelési gyakorlatához képest szokatlan módon közöljük. (A szerk.)

A modernitáselőttiség nem jelent technológiaelőttiséget

Egyre határozottabb régészeti bizonyítékok szólnak amellett, hogy a történelem alakulása nemlineáris, és időben egyre hátrébb tolódik a komplex társadalmak megjelenése. Ennek a ténynek a konzekvenciái még kevesek számára evidensek. A szakirodalomban ismert a „premodern technológia” kifejezés, amely a modernitás előtti társadalmak kiterjedt technológiai jelenségeit hivatott jelölni. Endrei Walter történész a középkor technikai forradalmáról értekezett; nézete szerint téves azt gondolni, hogy a 18. században kezdődő ipari forradalom lett volna a legelső. Kétségtelen tény, hogy a technológia még nem válik a tradicionális társadalmakban az emberhez képes egészen autonóm erővé, miképpen a modernitást végigkísérő ipari forradalmakat követően. Viszont a technológiai útfüggőség jelensége is egészen korán jelenik meg – gondolhatunk a haditechnika döntő jelentőségére az ókortól kezdődően. Célunk kritika alá vonni azt a nézetet, miszerint egyedül a modernitás lenne eredendően technológiai jellegű. Ez utóbbi pozíciót a haladásban hívó modernnek büszkén vallják, ám a modernitáskritikusok is beleesnek ugyanebbe a hibába, csak fordított előjellel: elvitatják a premodern (tradicionálisan integrált társadalmaktól) a nagyfokú technikai integráltságot.

A modernnek és a technológia

Mindazonáltal nem kívánjuk azt állítani, hogy a modernitásnak ne lenne köze a technológia kiteljesedéséhez. Csupán az az állításunk, hogy létezett és létezni fog technológia (a *techné*re vonatkozó tudás), amíg létezik technika is. A modernitás különböző gondolkodóinak vizsgálata közben mindvégig fókuszálnunk kell arra, hogy milyen szökésvonalak nyílnak ki a modernitáson túlra vagy a modernitáson kívülre. Fokozatosan hozzáférhetünk a modernitáson kívüli vagy azt szférikusán meghaladó technológiafogalom kezdeményeihez vagy alapjaihoz, miközben a technológiától megfosztott modernitás alapstruktúráira is rábukkanhatunk. A technológiáról leválasztott modernitást az utópizmus, a humanizmus és az antropocentrizmus jellemzik. „Modern” technológiai-kritikák alatt elsősorban azokat érthetjük, amelyek egyfelől az ipari forradalommal párhuzamosan kezdődtek, másfelől a posztmodern elméletek színre lépése előtt értek véget. A gép mítosza egyre meghatározóbb ebben a korszakban, ide illeszkedik a korai tudományos fantasztikus irodalom is, gondolhatunk Jules Verne és H. G. Wellsre, valamint a filmesztétika olyan klasszikusaira, mint Fritz Lang *Metropolis* című korszakalkotó filmje (1927), ám éppenséggel a *robot* szó jelenkori értelmét megalkotó Karel Čapek *R.U.R.* (1920) című színdarabjára is, amely az emberiség elleni sikeres androidlázadást ábrázol. Megemlítendő ebben a vonatkozásban a ludita mozgalom is, amely jóllehet nélkülözte a kiforrott teoretikusokat, mégis fontos mérföldkőnek tekinthető, hiszen a technológia és ember explicit szembe kerülésének legismertebb történeti állomása. Sőt, a gépprombolás a technológia mint jelenség immanens kritikájaként is olvasható. *A gép mítoszait végigkíséri a gépellenesség.*

Géppallergia

Humanizmusa és haladáselvűsége okán a marxizmust mint hagyományt kettős viszonyulás jellemzi a technológia kapcsán. Egyfelől Marx és Engels bízott a tőkés társadalom dinamizmusában, másfelől bíralták annak vélt elidegenítő és emberietlenítőként értékelt hatásait. Erős feszültségben áll a marxizmuson belül az antihumanista implikációkkal járó technokrata produktivizmus, valamint az emberi lényeket féltő humanista-emancipatív normatív alapállás. A Frankfurter Iskola szerzőinél (Theodor Adorno és Max Horkheimer, valamint Herbert Marcuse) válik különösen kiélezetté a technológiai jelenséggel szembeni *humanista reakció*. Az előbbi szerzőpáros által írt *A felvilágosodás dialektikája* fontos mérföldkőve a technofób irodalomnak. A kapitalizmus révén kibontakozó instrumentális racionalitással szembeni ellenvetéseik máig relevánsak a modernitáskritikai perspektíva tekintetében, ugyanakkor reménytelenül avítottak: nem kérdés, a technológia szuverenitása kész tény, és ezzel

a történelem
folyamata nemlineáris

Ósi eszköz –
Termeszvár Ausztráliában
(Wikimedia Commons)

szemben a humanista szándék totálisan tehetetlen. A konzervatív oldalról Molnár Tamás *Lélek és gép* című esszéje is kitűnő dokumentuma a modernkori technofóbiának. Ezen diskurzusokban veszélybe sodorja, mintegy kívülről, az emberi lényeket a technológia. Szintén humanista, jóllehet nem marxista technológia- és modernitáskritikus szerzőnek tekinthető Georg Simmel, aki már

a frankfurtiakat megelőzően tematizálta a modern társadalom elgépiesedését, eltömegesedését és lélektelenedését. Simmel az emberi kultúrát féltette a gép előretörésétől.

Technodeterminizmus

Közös hibája az előbbieken említett humanista szerzőknek, hogy az ember fogalmát elválaszthatónak vélik a technikától. Arnold *Az ember* című, 1940-ben publikált művében már felvetődik az emberi természet eredendő technicizáltságának a gondolata. *Lényegünk szerint mesterséges képződmények vagyunk.* A modern szemléletmódon kívül mozgó modern kori technológiafilozófiák is megjelennek a 20. század első felében. Gabriel Tarde, Mumford, Siegfried Giedion, Leslie White és Oswald Spengler technodeterminista álláspontokat fogalmaznak meg. Felismerik, hogy a technológia a történelem elsődleges ágense. White szerint a társadalmi rendszereket technológiai rendszerek határozzák meg. Számukra már nem evidencia az emberi létező kitüntetése a technológia vonatkozásában. Különösen érdekes ebben a tekintetben Mumford monotechnika-fogalma a *Technológia és civilizáció* című művében, amely a technológia ama fokozatát jelölné, amikor öncélúvá és autonómmá válik az emberi létezőhöz képest. Távolról sem evidencia a 20. század közepére az emberi lényeknek a géppel szembeni megóvhatósága vagy egyáltalában az emberi szféra különállósága. Nincsen felső határa az elidegenedés növekedésének, ellenben elidegenedésmentes állapotot aligha ismerhetünk a társadalmak életében. Eredendően technológiailag integrált lényekké válunk.

a technológia
a történelem
elsődleges ágense

Általános technológiakritikától a szubsztantivizmusig

A moderntől a posztmodern technológiakritikára való átmenet Martin Heidegger *Kérdés a technika nyomán* című szövegével datálható (1954). Ebben a technológiával új létmódként számol. Különbséget tesz a *poiésisz* értelmében vett technika, amely feltárja a Lét igazságát, és a modern, instrumentalista felfogásmód között, amely a világot és annak létezőit erőforrásként keretezi. Ez első látásra igencsak hasonlít a Frankfurter Iskola képviselőinek álláspontjára, azonban Heideggernél a technológia saját lényeggel rendelkezik: az „állványzat” (*Gestell*) folyamata kihívás az emberrel szemben, amely minket is „emberi erőforrássá” alakíthat át. George Grant, heideggeriánus kanadai filozófus szavait kölcsönözve, „a modern paradigmában a természet egyidejűleg algebrai úton értelmezett szükségszerűségként és erőforrásként fogható fel. Ami erőforrásként kerül számításba, az nem lehet áhítat forrása”. Felszabadít, ám új kööttségekkel is terhel minket ez a létmód. A matematizált és instrumentálizált világképen belül Heidegger nem tartja lehetségesnek az *aletheiát*, az igazság feltárulkozását. Heidegger nosztalgiát táplált egy pretechnikai múlt iránt, mégis nála jelenik meg a technológia autonómiájával és dinamikájával való számvetés. A technológiafilozófián belül álláspontja a szubsztantivizmusnak feleltethető meg. Heidegger belátásai termékenyítőleg hatottak francia területen (Gilbert Simondon, Jacques Ellul). Az utóbbi időkig elfeledett, ám a technológiafilozófiában megkerülhetetlen Simondon előnye Ellullal szemben, hogy elkerüli a technofóbia hibáját, és inkább a technológiai autonómia leírására vállalkozik, ideológiai előítéletek nélkül. A szubsztantivisták a technológia irányíthatatlanságát és autonómiáját hangsúlyozzák, míg a technodeterministák annak dominanciáját, egyedülálló hegemoniáját, technofób vagy technooptimista értékítélet mellett. Optimista technodeterministaként azonosítható a kanadai filozófus, Marshall McLuhan, aki szerint a technológiáink, különösen a kommunikációs médiumok, alakítják ki a szubjektivitásunkat. McLuhan inkább iróniával kevert ünneplő hangnemben írt a technológiai jelenségekről, semmint megvetéssel. Vele szemben szintén technodeterminista jellegű, ám a végletekig pesszimista és apokaliptikus következtetéseket fogalmazott meg Günther Anders. Utóbbi nézeteire a frankfurtiak és Heidegger gyakorolták a legnagyobb hatást, egyenesen a modern világtörténelem főszereplőjeként számolt a technológiával.

Posztmodern technológiafilozófiák

A posztmodern technológiafilozófiában mindkét viszonyulásmód – az ironikusan ünneplő és a komoran apokaliptikus – megjelenik. A posztmodern bizonyos szerzőire technofób, míg másokra erőteljes technofil attitűd jellemző. A technológia kapcsán mindkét stratégia/megközelítésmód arra irányul, hogy a modernitás metanarratíváinak krízisét érzékeltessék. Posztmodern bármely gondolkodó, aki kételkedik a nagy narratívákban. A technológia kulcskérdés a posztmodern számára. Egyfelől a technológia olyan destruktív erő, deterritorializáló automatizmus, amely lebontja és ellehetetleníti a modernitás nagy projektjét. A technológia az *apokaliptikus posztmodern* vízió belüli destrukciót, az emberi teljes összeomlását jelenti, azonban ezen keresztül mégis kikerülhetünk a modernitás zárt kereteiből. A *technofil posztmodern* attitűd ezzel szemben kiemeli, hogy a technológia továbbfokozásán keresztül lehetséges egy új, töredezett és parodisztikus korszakba eljutni. Előbbire kiváló példa Paul Virilio, aki – Andershez hasonlóan – negatív eszkatologikus szerepet tulajdonít a technológiának. Olyan tényező a technológia, amely a végletekig felgyorsítja a történelmi változásokat, az emberi tényezőt pedig háttérbe szorítja. Utóbbira jó példa Jean Baudrillard, akihez igencsak közel áll a McLuhan-i játékos-ironikus viszonyulásmód. A szimulákrumok felszámolják az igaz–hamis, valós–valótlan distinkciókat, ám a Baudrillard-i nézetben ez csak azt teszi világossá, hogy sohasem létezett valóság, a gondolkodónak pedig szigorúan tilos bármilyen történetet komolyan vennie, hiszen minden esemény csupán látszat- vagy pszeudoesemény, amelynek igazi tétje, a további szimulákrumok termelésén kívül, nincsen. A történelemnek sincs tehát jelentése.

Nonmodern technológiaelmélet

A posztmodern mára kifulladásra érkezett: nem érkezett el a sokféleség és ironikus könnyedség történelem utáni metautópiája. A posztmodernnek sohasem voltak igazán képesek bármit kezdeni a természet problémájával, hiszen számukra végső soron semmi sem volt valóságos. Ha minden szociokulturális konstrukció és szimuláció, akkor a jelentés pusztája lehetősége látszik összeomlani. Csak-hogy a materiális valóság makacsul visszatér a *posztposthistoire* korszakában, a természet pedig nem kíván feloldódni. A modernnek kétosztatúként képzeltek el a valóságot: a modern világkép egyik oldalán található az emberi tevékenység által lényege szerint módosíthatatlan és uralhatatlan természet, a másik oldalán pedig a kultúra vagy, későbbi elnevezéssel élve, a társadalom. Bruno Latour szociológus, valamint Philippe Descola antropológus nézetében a modernitás bukástörténet: azt a folyamatot írhatjuk le ezen fogalom révén, amelynek során elkülönült, méghozzá egyre nagyobb mértékben, a *társadalmi* a *természetitől*. Önreferenciálissá válik a mesterségesen megtisztított „emberi” szféra, miközben a természetből igyekszik minél többet beépíteni önmagába, és elfogyasztani. A természet varázstanítását és a társadalom expanzióját a modernnek felszabadulásként ünneplik.

Amennyiben a társadalmi megfeleltethető az emberinek, úgy a természetes rend kötöttségei alól is emancipálódhatunk. A modernekkel szemben a valóság egészen másképpen fest Latour és Descola szerint. Miközben a purifikációt hangoztatja, a modernitás természetkulturális hibrideket állít elő, hiszen fokozódó mértékben avatkozik be a természeti folyamatokba a legkülönbözőbb technológiai újítások és eljárások által. A génmódosítástól a biotechnológián (és biohadviselésen) át az élet medikalizációjáig számtalan terület azonosítható, ahol a hibridek túltermelődése zajlik.

Kozmopolitika és kozmotechnika

Mindennek a médiuma a technológia. Szemben a modern pozícióval, a nonmodern álláspont szakítani kíván mind a természet *versus* társadalom, mind a szerves *versus* szervetlen vagy természetes *versus* mesterséges distinkciókkal. Szűkebben a technológia vonatkozásában egy nonmodern pozíciónak a technológia szervesítésére és kozmologizálására kell törekednie. Ehhez két kitűnő fogalmi apparátust szolgáltat számunkra két, önmagát tudatosan

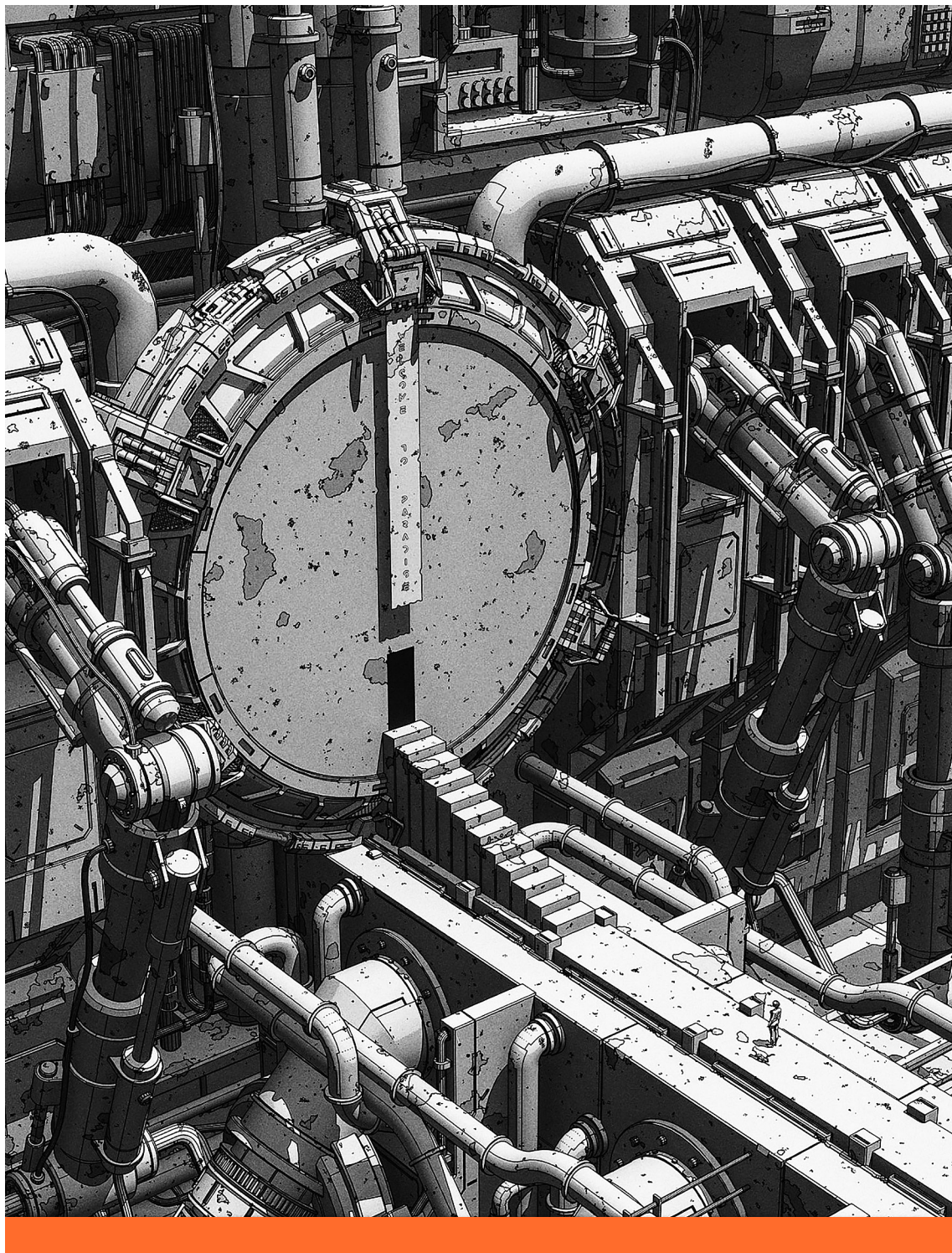
**világkorszakunk
spiritualizálja a
technológiát**

Fricska – *Utazás a Holdra*
(rend. Georges Méliès, 1902)
filmrészlet
(Centre National du Cinéma)

a modernitással szembehelyező kortárs gondolkodó: Isabelle Stengers, aki „kozmpolitikáról” értekezik, amely a *világégsz* holista gondolatát újra a politikum középpontjába helyezné egy folyamatelvű ontológia keretén belül, illetve Yuk Hui nonmodern gondolkodó, aki a heideggeriánus és elluli szubsztantivista technológiafilozófiai hagyományok felől érkezett, számára a tradicionális kultúrkörök, elsősorban a taoizmus jelentenek egy „kozmetechnika” kiindulópontját. Mind Stengers, mind Hui számára alapvető fontosságú a *nonmodern pluralizmusa*, ami különösen fontos a tudás és igazság viszonya kapcsán. Amennyiben a modernek monokulturálisak, úgy a nonmoderneknak plurikulturálisak és perspektivisták. A posztmodernektől kölcsönzik a sokaságokban való gondolkodást, miközben elismerik a materiális világ kötöttségeit, és elvetik az előbbieknél kultúra- és nyelvközpontúságát. A kozmpolitika és a kozmetechnika nem más, mint mágikus beavatkozás a természetkulturális hálózatok technokulturális alapprogramjába. Bár a technológiát hajlamosak vagyunk a hűvös racionalitással összefüggésbe hozni, és valóban döntően instrumentális jelleget is ölt, ám a legkiválóbb kulturális antropológusok mindannyian egyetértenek abban, hogy a mágia a valóság módosításának egyfajta (technikai) eszköze. És ami még figyelemre méltóbb: jelentős újításokat hajtottak végre olyan személyek a múltban, akik szupraracionális hiedelemrendszerekkel rendelkeztek (gondolhatunk itt a korai űrkutatás és okkultizmus meglepő kapcsolódási pontjaira, az orosz kozmistákra, Jack Parsonsra). Hui azt a provokatív tézist fogalmazza meg Simondon nyomán, hogy a technológia „a mágia egy formája”. Ezt ráadásul nemcsak metaforaként érti, hanem szó szerint. A technológia a valóság azon típusú mediációja, amely posztszekulárisra váló világekorszakunk domináns mágikus-rituális cselekvési formájává válhat. Miként fogalmaz Hui, „a kozmológiák, amikor kozmetechnikákként realizálódnak, a technikai rendszer határain túlra juttathatnak minket”. Hasonló szellemben és jóval korábban Henri Bergson már egy „gépi mítosz” szükségességéről értekezett *Az erkölcs és vallás két forrása* utolsó fejezetében. Archeofuturista jövőképekkel találkozunk számos *sci-fi* alkotásban is, ezért lehetséges Frank Herbert *Dűne*-trilógiájának nonmodernista újraolvasása. Ezekben a világokban erősen átspiritualizált és/de technológiailag fejlett társadalmakkal találkozunk. Hui állítása szerint

Vészbejárat –

Cyberpunk képregénygrafika
(TheBakaArt X-oldal)

a következő jelentős civilizatorikus ugrás a technológia spiritualizálása és kozmologizálása révén születhet. A következőkben ennek négy „szökésvonalát” (Gilles Deleuze–Félix Guattari) illusztráljuk.

Technoeszképizmus

A nonmodern technológiafelfogás egyik kulcsmomentuma azon események leírása, melyek során a technológia elkülönül vagy meghaladja a modernitás paradigmáját, de még az ember korlátain is túllép. A technoeszképizmus a technológiával mint kilépési lehetőséggel számol. Mindazon digitális utópiákat és heterotópiákat érthetjük alatta, amelyek forradalmasítanák létezésünk alapjait. Menekülés a modernitásból a technológia rendszerébe – ez a technoeszképizmus szlogenje. A technoeszképizmust ezért a technológiába való ki-

szerveződés és a technológiába való feloldódás jelenségegyütteseként értelmezhetjük. Az emberi állapot elégtelenségével szembeni különleges, apolitikus társadalomellenesség keletkezik a túlfejlett társadalmakban, például Japánban a tömegesen elterjedő *hikikomori* szubkultúrában, vagy a valóságos párkapcsolatokat felmondó virtuális szerelem hívei körében. A felhasználók negatívítástól és elidegenedéstől való félelme azt eredményezi, hogy egy még teljesebb tagadásba vetik magukat, egy teljesen virtuális és testi értelemben vett statikusan dinamikus életmód keretein belül. Az általános társadalmi bizalmatlanság szinte parodisztikus performativitásba csap át, a társas elkülönülés önvonatkozó maximumába. Egy olyan társadalom, amely tagadja a magányt, csak az abszolút magánnyal képes kiegyenlítődni, szétfolyni és megsemmisülni. Távolról sem bizonyos, hogy el kellene fogadnunk azt a leegyszerűsítő nézetet, mely szerint a szobáikba zárkózó fiatalok patológus, anómiás jelenséget képviselnének. A *hikikomori* életmódot folytató kiberremete aszketikusan erotizáló reakció a technológia átható jellegére: az abszolút elvonultság új szerzetesei tökélyre fejlesztik a negatív inkarnáció létmódját. A technoesztétizmus másik lehetősége lehet a különböző digitális túlvilág-narratívák sokasága, amelyekre a különböző popkulturális fantáziákban találhatunk számos példát. A digitális halhatatlanság kapcsán az embert megszüntetve megőrző szintézis lehetősége tűnik fel. Olyan formákat is ölthet ez, amelyek leválaszthatják virtuális avatárjainkat az emberi mivolttól. Visszatér a túlvilág, de technicizált formában. A digitális túlélés nonmodern technológia, hiszen feléleszti a korábban halottként, meghalottként értett halál utáni fennállás eszményét.

**technicizált formában
tér vissza a túlvilág**

Technomágia, technoanimizmus, technookkultúra

A modernitás varázstalanított, materialista világgépet hagyott ránk, amely a világból száműzni igyekezett a mágikus gondolkodást. Az anyag a régi, reduktív materializmus szerint halott, embertelen és értékmentes. Hosszú ideig a filozófia modern szemléletű képviselői dogmatikusan kizárták a legitim diskurzusokból a premodern, irracionálisként bélyegzett szemléletmódokat. A miszticizmus és babona egyenesen szitokszavak voltak, a tudománnyal szemben álló kirekesztendő tényezők, amik ellentétben álltak a racionális tudás-termeléssel. Mára egészen megdöbbentő folyamatok figyelhetők meg: rég nem látott érdeklődést mutatnak a nyugati társadalmak legkülönbözőbb rétegei a mágia, asztrológia és okkultizmus iránt, a digitális tér pedig kiváló médiumnak bizonyult a domináns modern racionális világgépet megkérdőjelező alternatív hiedelmek ragályos terjedésének. Nem túlzó valóságos okkult reneszánszról beszélni a 2020-as években, amely sok tekintetben megidézi a 20. század első felének jól ismert és széleskörűen kutatott szellemi trendjeit, s vonzó tereppé vált a politikai paletta valamennyi szegmense számára. Utalhatunk az 1968 óta globálisan terjedő *New Age*-től a pszichodelikumok köré szerveződő alternatív kognitív technológiák népszerűségének növekedésére, de az internethasználat a tradicionálisabb vallási nézetek visszatérését is elősegíti. Mi történt? És hogyan vált a technológia – ez a látszólag racionális, szenttelen képződmény – a nyugati technotudományos szemléletmód primátusát megkérdőjelező erővé? A nonmodern álláspont szerint a *technológia mindig eleve átszellemült*. Egyfelől a médiatörténeti kutatások a technológia és mágia egyfajta „ellentörténetére” mutattak rá. Például a rádió kulcsszerepet játszott a médiumok tevékenységében: interferenciákon keresztül egyes rádióhasználók az elhunytak lelkeivel is kapcsolatra léphettek, persze a megfelelő mágikus szakemberek megbízása által. Korszellemünk már éretté vált ezen összefüggérendszer feltárására, és komolyan vehető történeti kutatási tárggyá vált az okkultizmus mediatizálódása, technológizálódása. A varázslat száműzése helyett a technológia előretörése folytán meglévő hiedelemvilágok alkalmazkodnak, bővülnek, utóbbit pedig bevonják világgépeik, kozmológiáik analogizációs és szimbolizációs szerkezeteibe. Másfelől az olyan kultúrkörök vizsgálatára is vállalkozhatunk, amelyek sohasem estek át a varázstalanodás (jórészt a tág értelemben vett Nyugatra korlátozódó) civilizatorikus folyamatában – ezt a nonmodern stratégiát követik

Casper Bruun Jensen és Anders Blok technológiai kutatók a japán kultúra kapcsán, amikor is a „technoanimizmus” fogalmán keresztül vélik megragadni a technológiához való tradicionális japán hozzáállást. Mivel a japán kozmológiában sohasem jött igazán létre az ember és természet kettéosztottsága, Jensen és Blok szerint a japán kultúra és annak ontológiája különösen termékeny minta lehet a technológiához való viszonyulásmódunk globális szintű átértékeléséhez. Az animizmus számára a természet eleve átszellemült, és a látszólag élettelen entitások is rendelkezhetnek az élet sajátos kritériumaival, tulajdonságaival. Ebből következően például szükségtelenné válhat az emberihez való hasonlóság mentén értékelni a technológiai entitások képességeit. Termékeny fogalomnak tűnik a technológia nonmodern, neotradicionalista és kozmotechnikai reintegrációjának elgondolásához a technoanimizmus. Olyan korszaknak a küszöbén állunk, amikor gondolkodó algoritmusok és eszmélő gépek lépnek működésbe – sohasem volt ennyire időszerű a mechanizált pánpszichizmus gondolata. Jeffrey J. Kripal valláskutató szerint a modernitást meghaladó szemléletváltáshoz mindenekelőtt annak felismerése szükséges, hogy amit a modernitás természetfelettiként azonosított, azt a természetbe eredendően illeszkedő kiterjedt rendként kell elismernünk. A természetfeletti „hiperbabonaként” (Nick Land) informálja a kibernetikailag mediált technookkultúrát.

Technoakceleráció

„Semmilyen technológiai objektumot nem lehet kifejleszteni anélkül, hogy ne generálna a »saját« balesetét: hajó = hajótörés, vonat = vonatkisiklás, repülőgép = repülőbaleset” – jegyzi meg Paul Virilio. A technológia lehetőség és egyben fenyegetés is. Erre vonatkozóan számos *sci-fi*-alkotást sorolhatunk. Figyelemre méltó például Michael Crichton (a *Jurassic Park* szerzője), akinek munkássága sok tekintetben Virilio filozófiáján keresztül olvasható, de említhetjük J. G. Ballard olyan műveit is, mint *A Karambol*. Mindkét író esetében a technológia olyan léptékű fejlődésével szembesülünk, amely kifut az emberi kontroll alól, technológiai baleseteket eredményezve. Virilio nyomán amellet érvelhetünk, hogy a baleset – szemben a közkeletű tévhitekkel – egyáltalán nem kivétel, hanem korunk meghatározó „rendkívüli állapota”. Legyen szó elszabaduló genetikai mutánsokról, zoonotikus vírusokról vagy ember okozta klímaváltozásról, rendszerszintűvé válik a technológiai baleset a technológiai társadalom kulminálódásának időszakában. *A nem szándékolt következmények hegemoniájának korszakában élünk*. Túlgyorsul a technológia, saját dinamikára tesz szert, ez pedig etikai problémaként vetődik fel. Mi legyen a megoldás? Általánosságban a lassítás, állami szabályozás keretезődik egyetemes gyógyírként, de rendszerint későn, a baleset megtörténtét követően. *A post factum* jellegű

megkésett reakciók helyett az akceleracionizmus hívei szerint pontosan a fordított megközelítés szükséges: el kell ismernünk a technológia uralhatatlanságát (amely a valóság komplexitásának irányíthatatlanságára utal), és a lassítás helyett meg kell alkotnunk olyan társadalmi viszonyokat, amelyek továbbgyorsítják a technológia kibontakozását. Legyen szó jobb- vagy baloldali akceleracionistákról, közös nevező bennük a technológia igenlése. A jobboldali akceleracionisták, például Nick Land nietzscheánus-deleuziánus filozófus és Curtis (Moldbug) Yarvin programozó, politikafilozófiai blogger, a létező demokráciák felbomlasztását és egy új szuverén megszületését remélik a „szingularitástól” (Ray Kurzweil). A baloldali akceleracionisták, mint Nick Srnicek és Alex Williams, ellenben egy új technokratikus kommunizmust és revideált, decentralizált tervgazdasági modell lehetőségét látják a *big data* technológiákban. De mihez kezdjenek a nonmodernekn? Talán pontosan a technokrácia problémája jelenti a jobb- és baloldali akceleracionizmusok Akhilleusz-sarkát. Amennyiben komolyan vesszük a valóság irányíthatatlanságát, a „kezelhetlent” (Hartmut Rosa), akkor a technológiai gyorsulás kizárni látszik bármilyen ideogizált instrumentalizálhatóságot. A születőben lévő új technológiai szuverén egyáltalán nem biztos, hogy emberarcú lesz. Az sem evidens, hogy annak kell lennie. Ebből következően problematikusnak

rendszer-szintűvé válik a technológiai baleset

Azért a víz az úr –
Fiat 1100-as roncsa árterületen, 1976
(Fortepan, Urbán Tamás felvétele)

tűnnek az emberi uralmi kereteket sértetlenül alkalmazó modellek. A *non-moderneknak ökocentrikusak, sőt kozmocentrikusak*: a világ rendjét tennék meg a társadalomszerveződés alapjának. Mivel a mesterségesség és természetesség közötti határ, pontosan a biotechnológiai és ökológiai beavatkozásaink megnövekedett súlya miatt, egyre bizonytalanabbá válik, olyan világépítési stratégiák szükségeltetnek, amelyek a technológiai közegeket saját világainkként, környezeteinkként, otthonos mechanoszféráinkként ismerik el. Univerzalista egység helyett a politikai szféra fragmentálódása, osztódása válik a nonmodern technoakcelerationizmus legfőbb vezérfonalává. Peter Sloterdijk szferológiai világképe kitűnő kiindulópont a technológiai gyorsulás és következményeinek építő jellegű kozmopolitikai integrációjához. A gyorsulás megszorítja a szférákat, ezekben a mesterséges környezetekben kell megtanulnunk otthonosan lakozni.

Technokreativitás

A modernitás egyik központi sajátossága a többek között a Latour és Donna J. Haraway tudományfilozófus által is teoretizált Nagy Választóvonal, amelyek a valóságot két egymástól elszeparált szférára bontja fel. A modernnek a valóságot a természet és kultúra/társadalom binárisra osztják. Miközben a poszt-humanizmus alapvetően törekszik ezen struktúra megtörésére – a valóságot természetkulturális elrendeződések egységeként leírva –, az olyan új ökológiai irányok, mint az antropocén, problematizálják ezt a kettős struktúrát. A technológia által áthatott világunk egy olyan globális techno- vagy mechanoszféra alkot, amely a valóság egészét áthatja. Egy nonmodern világban többé nem a mi monopóliumunk az önkifejezés. A mesterségesintelligencia (MI) alapú művészetre például az áttechnicizált környezet/természet kulturális megnyilvánulásaként tekinthetünk, amely szimpoétikus módon hibridizálja a művészetről alkotott megszokott fogalmainkat és gyakorlatainkat. Ezen újszerű, poszthumanisztikus mechanoszféra kulturális gyakorlataként tekintünk az MI-művészetre, melyre egy új technofil esztétikai megközelítésen keresztül kell

Új létforma –

Növények az űrhajón
(Retromorph X-oldal)

tekintenünk. Ez a gyakorlat többé már nem a miénk: legalább annyira auto-poietikus, mint nem. *Enlivenment* című, experimentális ökoesztétikai munkájában Andreas Weber amellett érvel, hogy az antropocén művészetnek új perspektívát kell felkínálnia az ember és az áttechnikizált természet viszonyrendszerében. A mechanoszféra természetkulturális gyakorlatait tematizáló nonmodern technoesztétikának fel kell oldania a humánus és a természet közötti modern elkülönítést. Ezt leginkább az ágencia fogalmának átértékelésén keresztül érhetjük el. A művész túlságosan is emberi figurája veszíteni látszik jelentőségéből. Emberi alkotás helyett gépies önteremtésről, vagyis *hibrid kultúratermelésről* beszélhetünk, amelyben a technológiai összeolvad az emberi alkotóerővel. Az emberi tényező viszont mégsem tűnik el egészen: *engineer*-ként az önmagukat szövő folyamatok elindítóivá, autokatalitikus művészeti folyamatmérnökökké lényegül át. Kizárólagos alkotói pozíció helyett a non-modern kozmotechnikai horizont eljövételével új világok társalkotóivá lényegülünk át. A mesterséges intelligencia esztétikája Weber alapján nem más, mint egy metabolikus és autopoietikus átalakulás bőségesen formaalkotó ökonómiaja, amelyet az anyag, a gépi vágy és a képzelet együttesen hoznak létre. Technoesztétikai szempontok szükségeltetnek ahhoz, hogy az MI-alapú művészetnek az eddigi morális pániknál tárgyilagosabb és higgadtabb értékeléséhez jussunk. Új világok alkotásához nélkülözhetetlen az esztétikai perspektíva, amint erre Guattari is utal *Három ökológia* című kötetében. A mechanoszféra jelenti számunkra az új miliót, ennek belakása pedig a reprezentáció emberi képének az elhagyását igényli. Deleuze nyomán az MI kapcsán a „gondolkodás képének” decentralizálásáról és feloldódásáról beszélhetünk. Olyan algoritmizált-decentrált gondolkodás és esztétikai termelés lehetőségét hordozza az MI, amelynek immáron nincs szüksége szerves alapú központi idegrendszerre. ■